

Леонід Тимошенко

ЧИ ТРЕБА ДОСЛІДНИКУ «ВСЕ РОЗГЛЕДІТИ І ДО ВСЬОГО ДОДИВИТИСЯ»

(З приводу відповіді Валерія Ластовського
на мою рецензію)

Написавши чимало рецензій, я чи не вперше зіткнувся зі спробою оскарження своєї критики, за що висловлюю щире вдячність Валерію Ластовському, який надав мені можливість вступити нарешті в діалог (у попередніх випадках мої гострі рецензії залишилися монологічними). Вочевидь, варто подякувати Авторіві й за те, що він, прочитавши досить дошкульну критику, знайшов у собі сили дати мені відсіч (при цьому дарую йому звинувачення у фальшуванні тексту, менторстві, повчаннях та ін., позаяк це підмінює предмет дискусії). На цьому подяки вичерпуються, адже Автор так і не зміг дати виваженої відповіді на мої найпринциповіші зауваження, які коротко нагадаю:

- Щодо сутності предмета історії церкви як науки і, зокрема, запропонованого мною бачення відмінностей між її так званим «внутрішнім» і «зовнішнім» аспектами;
- Щодо розуміння історіографії як процесу послідовного нагромадження знань з відповідної теми, у тому числі – неодмінного відстеження публікацій джерел;
- Щодо недостатності аргументів на користь постульованого в книжці Валерія Ластовського існування в підросійській Україні XVIII ст. трьох (як нібито історично зумовлених) православних єпархій.

Не бачу, отже, в який спосіб можна виправдатися від мого (гадаю, чи не основного) закиду, а саме: монографія Валерія Ластовського хибує на суттєві лакуни і в знанні, і в розумінні церковно-історичної проблематики. Виправдання ж на кшталт

того, що Автор, за його словами, лише «переказує думки інших істориків», бо його працю присвячено історіографії, а не подієвій історії церкви, тільки підтверджує висновок про її «кваліть». По-перше, будь-яка історіографічна робота передбачає, наскільки відомо, не так «переказ думок», як їх критичний аналіз, а разом і виправлення помилок та неточностей. По-друге, дивує сам аргумент, згідно з яким підпорядкованість церкви в Російській імперії світській владі нібито виправдовує не увагу до тих дослідницьких проблем з «внутрішньої історії церкви», про які йшлося у моїй рецензії. Адже церковне життя XVIII ст. (та й будь-якого іншого часу) аж ніяк не можна звести лише до взаємин церкви з владними інституціями. Для прикладу, перерахую проблеми, що їх дослідив для того-таки XVIII ст. жешувський історик Станіслав Набиванец у своїй праці про Київську унійну архієпархію з осідком у Радомишлі¹: правові та матеріальні засади діяльності (включно з визначенням канонічної території, дослідженням архієпископської резиденції, маєтностей і доходів); архієпархіальний уряд та його органи на синодальному й канонічному рівнях; внутрішня структура єпархії (намісницька і парафіяльна мережа); аналіз білого духовенства та чернецтва (походження, освіта, категорії, моральний стан, душпастирська праця, проповідництво) тощо. Бодай якоюсь, нехай і меншою, мірою ці питання заторкувалися і в працях тих авторів, чиї думки «переказував» Валерій Ластовський, однак його необізнаність із сучасними дослідницькими «питальниками» в галузі церковної історії не дала змоги ані виділити, ані структурувати ці проблеми.

Принагідно додаю, що у згаданій вище книжці про Київську унійну архієпархію, невідомій Валерію Ластовському, не тільки обговорено кордони цієї єпархії, суміжної з православним ареалом, а й насвітлено низку епізодів з історії її православних сусідів під час Коліївщини. Те саме стосується і праць білоруських, зокрема білостоцьких, дослідників, що вивчають єпархії, які теж межували з українськими. А відштовхуючись від закиду щодо моєї нібито необізнаності з працями Люблінського осередку історії церкви (з яким я насправді давно й тісно контактую), то радив би моєму опонентові

попрацювати в Люблінському воєводському архіві з матеріалами Холмської єпархії, де, серед іншого, є документальні свідчення до історії православної церкви Наддніпрянщини (див., зокрема, покажчик, укладений Марією Трояновською²).

У моїх закликах розглядати історію церкви з врахуванням не лише її «зовнішніх», а й «внутрішніх» аспектів Валерій Ластовський побачив доказ моїх буцімто «клерикальних позицій». Це курйозне звинувачення нагадало, як ще десь на зорі моїх студій над історією унії приятель, викладач наукового атеїзму, подарував мені відоме «антиклерикальне» видання *«Правда про унію. Документи і матеріали»* з автором: «Майбутньому клерикалу Льоньці від теперішнього антиклерикала Валерки...». Які «університети» довелося самотужки пройти, аби бодай трохи дорівнятися тим от «клерикалам», котрі заклали основу наших теперішніх знань про церкву, та що з того вийшло – судити не мені. Зауважу лише, що мені вдалося дослідити й опублікувати не один десяток українсько-білоруських церковних пам'яток ранньомодерної доби: ухвал соборів, пом'яників, братських книг, інвентарів, візитаційних протоколів, листів ієрархів, біографій єпископів, тестаментів, духовних судових справ, полемічних творів та ін. На моє глибоке переконання, саме дослідження цих джерел має прямий стосунок до того, що я розумію під предметом (та, зрештою, й об'єктом) церковно-історичних студій.

До слова, згадані в моїй рецензії за приклад «клерикали» Степан Голубев і Федір Тітов саме цим і займалися, тобто досліджували пам'ятки церковної історії, виконуючи щоденну «мозольну» працю. Автор вочевидь перегнув, закидаючи мені, що я вимагаю від світських істориків богословської освіти. Ідеться лише про знання, адже саме брак спеціальних фахових знань, якими володіли давні історики-«клерикали», заважає багатьом сучасним історикам церкви досягнути повноцінного (а не секулярно-урізаного) результату.

Залишаю на розсуд читачів такі аргументи самозахисту Валерія Ластовського, як посилання на авторитет спецради та опонентів, не зовсім доречну цитату з виступу Василя Ульяновського, який начебто клявся у якихось своїх (чи ін-

ших колег по цеху?) гріхах, апелювання до кількох не помічених мною праць, приписування мені якихось кар'єрних мотивів та ін. На тлі слабкого знання Автором масових церковних джерел (до речі, він навіть не вживає цього терміна, хоча досліджуване ним XVIII ст. слушно вважають періодом їх найбільшого поширення в ранньомодерну добу) допущені мною неточності виглядають невинно. Тож закінчу перефразуванням цитати зі Степана Голубева, що її Валерій Ластовський наводить наприкінці своєї відповіді: мені шкода історика, який навіть не прагне «все розгледіти і до всього додивитися».

¹ Nabywaniec S. *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiscupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza. 1762–1778*. Rzeszów, 1998.

² Chełmski Konsystorz Greckokatolicki [1525] 1596–1875 [1905]. *Inwentarz analityczny archiwum / Oprac. M. Trojanowska*. Warszawa, 2003.